

Фото: ukrstream.tv

VII. СВОБОДА ДУМКИ, СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЇ

Витяг з [Доповіді правозахисних організацій «Права людини в Україні – 2014»](#) Розділ підготував

[Максим ВАСІН](#)

, виконавчий директор Інституту релігійної свободи

[1]

1. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Початок 2014 року характеризувався тенденціями до погіршення рівня свободи віросповідання та спробами збільшення контролю держави за діяльністю релігійних організацій з метою обмеження їх участі в суспільно-політичному житті країни. Проте після революції гідності та зміни керівництва країни відбулися позитивні зрушення в сфері державно-конфесійних відносин у поєднанні з появою нових загроз для релігійного миру та свободи віросповідання. Виключенням із загальнодержавного контексту стали лише ті території України, які в умовах суспільно-політичної кризи стали об'єктами агресії з боку Росії та місцем бойових дій із залученням російських військ та зброї – Автономна республіка Крим та частина донецької та Луганської областей, де окрім свободи думки, совісті та релігії фактично перестали забезпечуватися й інші

загальноприйняті у демократичному світі фундаментальні права і свободи.

Починаючи з березня 2014 року релігійні переслідування у контрольованих проросійськими сепаратистами містах на сході України набули жахливих масштабів та форм – [вбивства та катування релігійних діячів і віруючих, захоплення культових та інших споруд](#) (храмів, молитовних будинків, монастирів, соціальних центрів тощо) та використання їх бойовиками, у тому числі в якості вогньових позицій. Під загрозою для свого життя та здоров'я опинилися майже усі християнські громади та релігійні діячі, [за виключенням Української православної церкви \(Московського патріархату\)](#) та деяких інших.

У той самий час військова агресія Росії в Криму з подальшою його анексією спричинила появу складних юридичних питань, пов'язаних із неможливістю діяльності на півострові релігійних організацій, зареєстрованих згідно законодавства України. [Російська влада офіційно висунула вимогу щодо перереєстрації релігійних громад у Криму](#) відповідно до вимог законодавства російської Федерації, входження їх до складу російських релігійних центрів та підпорядкування всіх юридичних осіб під юрисдикцію російського права.

Станом на початок 2014 року кількість релігійних організацій в Україні сягнула 37 209, з яких 35 646 – зареєстровані релігійні громади та 1653 діють без створення юридичної особи. Мережа релігійних організацій у порівнянні з попереднім роком зросла незначно – на 0,5% (на 214 релігійних організацій), що майже дорівнює кількості, на яку зменшилось число незареєстрованих релігійних громад [2].

В Україні зареєстровано 89 центрів релігійних об'єднань та 295 управлінь, епархій, дієцезій тощо, які згідно державної статистики представляють біля 50 конфесійних напрямків [3]. Функціонує 369 місій, 83 братства, 206 духовних навчальних закладів, 13 104 недільних школи. У 500 монастирях чернечий послух несуть 6917 ченців. Згідно офіційної статистики, на сьогодні релігійними справами опікуються 32 456 священнослужителів, що на 1143 більше, ніж минулого року, з яких іноземцями є 760 осіб.

В умовах, коли згідно соціологічних опитувань більшість українців вважають себе християнами, релігійна ситуація в Україні характеризується відсутністю домінуючої церкви. За роки незалежності держави поліконфесійність утвердилася як ознака багатоманіття релігій, культур і мов в українському суспільстві. Цей факт є позитивним чинником у процесі забезпечення свободи совісті та віросповідання, а також протидії окремим проявам дискримінації на релігійному ґрунті.

В залежності від регіону підтримкою значної частини місцевого населення користуються різні церкви та релігійні організації. Водночас і надалі спостерігаються випадки більш лояльного ставлення до одних конфесій та упередженого – до інших з боку окремих представників місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування. Певною мірою це обумовлено тим, що раніше представники найвищого керівництва держави публічно ототожнювали себе з якоюсь однією конфесією, ігноруючи при цьому принцип світськості або нейтральності держави по відношенню до всіх релігійних організацій,

дотримання якого-було би корисним в умовах поліконфесійності українського суспільства. Концепція державно-конфесійних відносин України більш чітко тлумачить конституційний принцип відокремлення держави і церкви, але цей проект вже понад 10 років залишається без належної уваги верховної ради та Уряду, незважаючи на його схвалення Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій [4].

Протягом 2014 року на розгляді парламенту знаходилося біля 30 законопроектів, які стосувалися питань діяльності релігійних організацій, свободи думки та віросповідання. Однак переважна більшість з цих проектів не пройшла розгляду навіть у першому читанні, хоча чимало з них здобули підтримку релігійної спільноти та могли би суттєво поліпшити законодавство України у сфері державно-конфесійних відносин. Відтак, з обранням Верховної Ради України VIII скликання усі ці законодавчі ініціативи визнаються відхиленими, і новообраний депутатський корпус буде працювати у цій сфері з чистого аркушу.

2. СВОБОДА СПОВІДУВАТИ РЕЛІГІЮ ЧИ ВІРУВАННЯ

Як відзначалося у звітах правозахисників за попередні роки, в Україні достатньою мірою свободу релігії можуть реалізувати громадяни усіх віросповідань. Незважаючи на те, що Закон України «про свободу совісті та релігійні організації» потребує вдосконалення та приведення у відповідність до потреб сучасних суспільних відносин, на його основі сформувалися сприятливі умови для розвитку та щорічного зростання мережі релігійних організацій. Проте відсутність загальнодержавної політики в сфері свободи віросповідання, ефективної системи державних органів у справах релігій та законодавчого закріплення демократичної моделі взаємовідносин держави і релігійних організацій, замість радянського тоталітарного бачення ролі церкви в суспільному житті, призводять до ускладнень у реалізації свободи віросповідання, особливо на місцевому рівні.

Найбільш позитивним зрушенням 2014 року експерти визначають конституціоналізацію Церкви як реального, а не умовного інституту громадянського суспільства під час подій Майдану взимку 2013-2014 років [5]. Висловлена різними церквами і релігійними організаціями суспільно-політична позиція уперше настільки контрастувала з офіційною позицією держави. Це створює не лише передумови для відчуття церквами власної суб'єктності, яка не заснована на наближеності до державних інститутів, але і об'єктивно зміцнює світськість, що є передумовою релігійної свободи у поліконфесійному суспільстві та складовою верховенства права.

Активною також була позиція церков і релігійних організацій на міжнародному рівні у представленні об'єктивної інформації про стан свободи думки, совісті та віросповідання, характер міжрелігійних та міжнаціональних відносин, мовну ситуацію в Україні. Це було особливо важливо, коли сепаратистські рухи в Криму і на Донбасі, що супроводжувалися військовою агресією Росії, стали виправдовуватися російськими ЗМІ нібито наявними в Україні утисками російської мови, культури та московського православ'я. Для пошуку шляхів примирення, порозуміння та деескалації релігійної нетерпимості на Донбасі делегація Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій взяла участь у

міжконфесійному круглому столі в Осло (Норвегія), де відбувся діалог з релігійними діячами Росії [6]. Перед цим подібний діалог лідерів українських і російських євангельських церков відбувся в Єрусалимі (Ізраїль).

2.1. Організація й проведення релігійних мирних зібрань

Спроби посилити контроль влади за діяльністю релігійних організацій вперше публічно проявилися у листі Міністерства культури України до глави Української Греко-Католицької Церкви від 03.01.2014 року [7]. Міністерство заявило, що релігійна діяльність священиків під час мирних протестів на Майдані Незалежності у Києві здійснюється з «порушенням вимог законодавства України про свободу совісті та релігійні організації». Під цим розумілися вимоги застарілої норми частини 5 статті 21 Закону щодо необхідності отримання дозволів у місцевої влади за 10 днів до бажаної дати проведення публічного мирного заходу релігійного характеру.

Така позиція Мінкультури як спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері релігії була не тільки непрофесійною з огляду на те, що священики під час мирних протестів на Майдані відігравали важливу миротворчу місію, запобігаючи насиллю та кровопролиттю, але й неправовою [8]. По-перше, священики під час акцій протесту задовольняли релігійні потреби їх учасників або самі виступали як учасники протестів, проте не проводили власних окремих заходів. По-друге, норма про дозвільний порядок публічних мирних зібрань релігійного характеру суперечить положенням статті 39 Конституції України, де закріплено повідомний порядок їх організації.

Це наочний приклад того, що прийняті у жовтні 2012 року резонансні правки до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (в тому числі до ч. 5 статті 21) хоча й, на перший погляд, не несли в собі суттєвих загроз, проте згодом були використані режимом Януковича проти релігійних організацій [9]. Таким чином, усе більшої актуальності набувають ініціативи щодо вилучення цієї застарілої норми з тексту Закону, що було запропоновано у законопроектах № 2508а та № 2508а-1 «Про свободу мирних зібрань», які Верховна Рада VII скликання так і не розглянула.

Більш того, у розпал протестів на київському Майдані тодішня провладна більшість у парламенті 16 січня 2014 року з грубими порушеннями процедури ухвалила резонансні «диктаторські закони». Зокрема, Закон № 721-VII містив доповнення до статті 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» такого змісту: *«Здійснення релігійною організацією екстремістської діяльності заборонено»* [10]. Очевидно, що запровадження такого роду заборони в умовах відсутності в законодавчому полі України визначення поняття екстремізму та санкцій за таку діяльність свідчило про намір режиму Януковича використовувати цю норму як засіб тиску та обмеження активної участі релігійних організацій у суспільно-політичному житті країни. 28 січня, під тиском громадськості, зазначені закони були визнані такими, що втратили чинність [11].

2.2. Релігійна толерантність та міжцерковні конфлікти

Анексія Криму, активні бойові дії на сході України на ідеологічному ґрунті релігійно-геополітичного «Руського світу» та за участі батальйону «Руська Православна Армія», а також відсутність своєчасної реакції на це з боку керівництва РПЦ та УПЦ (МП), змінили суспільну думку українців. Громадськість різко негативно поставилася до агресивних дій російської влади та релігійного підґрунтя, яке використовувалося сепаратистами на Сході України для виправдання переслідувань християн інших конфесій, що не належать до Московського патріархату. Для деяких політиків, місцевих підприємців, громадських активістів та священників зростання патріотизму серед української громадськості стало приводом для реалізації намірів по зміні канонічної юрисдикції православних громад УПЦ (МП) в різних областях України з метою їх переходу у канонічне підпорядкування УПЦ КП.

Хоча згідно статті 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» держава визнає право релігійної громади на вільну зміну підлеглості у канонічних і організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням), занепокоєння викликають факти застосування політичного, економічного або релігійного тиску у процесах переходу православних громад з однієї конфесійної юрисдикції в іншу. Подібні випадки спостерігалися і раніше – за різних урядів і президентів, проте цього року їх кількість суттєво збільшилася на фоні складної суспільно-політичної ситуації.

Поява нових або роздмухування старих гарячих точок конфліктності у міжправославних стосунках, подекуди супроводжувалося захопленнями храмів, тиском і залякуванням віруючих, обмеженням можливостей для проведення богослужінь вірними УПЦ (МП) у низці областей України. За даними Керуючого справами УПЦ (МП) митрополита Антонія:

«На сьогодні захоплено 10 храмів. Це храми в Рівненській, Волинській, Тернопільській та Львівській областях» [12]. У свою чергу речник УПЦ КП архієпископ Євстратій відзначив: «Розповсюджуються різного роду плітки про Київський патріархат, що нібито ведеться агресивна діяльність проти Московського патріархату, що нібито хтось планує захоплювати храми. Усе це є неправдою. Якщо громада хоче вийти з Московського патріархату і приєднатися до Київського, її у цьому ніхто не має права обмежувати» [13]

Ці факти свідчать про загрозу загострення міжцерковного протистояння, яке Україна переживала у першій половині 90-х років ХХ століття.

У значній кількості випадків таке протистояння відбувається за фактичного самоусунення органів влади та місцевого самоврядування, а досить часто – за фактичного підбурювання до такого протистояння з боку органів місцевого самоврядування. У відповідь на це прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк за результатами зустрічі з членами ВРЦіРО доручив очільникам МВС, Мінкультури, Київської міської та обласних державних адміністрацій *«невідкладно вжити заходів для недопущення загострення міжконфесійних відносин, зокрема захоплення культових споруд» [14].*

Одним із позитивних прикладів мінімізації та залагодження міжправославних конфліктів можна назвати підписання у рівному 13 листопада 2014 року Меморандуму про єдину Україну та єдину Українську помісну православну церкву між місцевими керівниками УПЦ (МП), УПЦ КП, УГКЦ та УАПЦ. У документі серед іншого зазначено про те, що:

«Всі православні Церкви Рівненської області засуджують розпалювання міжрелігійної ворожнечі і захоплення православних храмів однієї конфесії іншою» та «не заперечують релігійне волевиявлення жителів Рівненщини щодо конфесійної належності згідно із законом України „Про свободу совісті та релігійні організації“» [15].

Позитивно можна оцінити також створення у Міністерстві культури України спеціалізованої робочої групи з питань врегулювання актуальних міжцерковних конфліктів. До її складу увійшли представники УПЦ (МП) та УПЦ КП, фахівці-урядовці та експерти.

Загалом зазначена ситуація свідчить про те, що в Україні бракує загальнодержавної політики у сфері державно-конфесійних відносин та ефективної системи державних органів у справах релігій, які б слугували недопущенню ескалації такого роду міжцерковних конфліктів, вживали заходів оперативного реагування із залученням правоохоронних органів та всебічно вивчали такі конфліктні ситуації перед тим, як реєструвати зміни до статутів релігійних громад, які вирішили змінити свою канонічну підлеглість.

2.3. Статус юридичної особи для релігійних організацій

Закон України «про свободу совісті та релігійні організації» не зобов'язує релігійні громади реєструватися для провадження своєї діяльності в якості юридичної особи, дозволяючи діяти без повідомлення органів влади про своє створення.

Водночас досі актуальним залишається багаторічне питання незгодженості процедури реєстрації статутів (положень) релігійних організацій, передбаченої статтею 14 базового Закону, та процедури їх державної реєстрації як юридичних осіб з подальшим внесенням даних до Єдиного державного реєстру, передбаченої Законом України «про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». Ці дві процедури жодним чином не взаємопов'язані між собою у законодавстві України. Тому по факту досі залишається кілька тисяч релігійних організацій, які діють зі статусом юридичної особи, проте не пройшли державну реєстрацію та не подали дані про себе до Єдиного державного реєстру.

У 2012-2013 роках Міністерство юстиції України разом із Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій та Інститутом релігійної свободи розробили законопроект, спрямований на спрощення процедури набуття релігійними організаціями статусу юридичної особи шляхом запровадження принципу «єдиного вікна» за зразком реєстрації громадських організацій. Проте дана законодавча ініціатива так і не була подана на розгляд Уряду та Верховної Ради [16].

Існують і місцеві особливості реєстрації статутів (положень) релігійних громад. Багато

років залишається невирішеною проблема з реєстрацією релігійних громад у Києві. З невідомих причин відповідний структурний підрозділ Київської міської державної адміністрації вимагає від засновників релігійної громади вказувати у назві приналежність до конкретного району міста. У подальшому такого роду територіальні обмеження у назві релігійної громади спричиняють складнощі у взаємовідносинах з іншими органами влади та юридичними особами.

Час від часу актуалізується дискусія навколо доцільності надання статусу юридичної особи для самого релігійного об'єднання, а не релігійного центру (управління), як є на сьогодні. Однак позиції провідних релігійних об'єднань та експертів з цього приводу є різними.

Судові справи щодо оскарження відмови у реєстрації релігійних організацій демонструють непропорційність втручання держави у питання свободи віросповідання, коли і адміністративна, і судова практика побудовані на тому, що питання реєстрації релігійних організацій поставлено у залежність від вирішення державними інститутами, чи має певна доктрина (віровчення) релігійний характер, чи ні. Це пов'язано із тим, що органи державної влади з метою недопущення реєстрації псевдо-релігійних організацій воліють ускладнити саму процедуру реєстрації, ігноруючи при цьому потребу в постійному моніторингу діяльності зареєстрованих релігійних організацій для своєчасного реагування у разі виявлення порушень законодавства.

Яскравим прикладом необхідності оптимізації роботи державних органів може слугувати реєстрація Управлінням культури Черкаської ОДА релігійної громади «Божичі» у травні 2014 року. Невдовзі громадські активісти виявили, що зазначена громада не тільки подала недостовірні дані про свою віросповідну належність, але вже довгий час здійснює шкідливу для здоров'я громадян окультну діяльність, надаючи при цьому оплатні послуги.

Таким чином, система державних органів у справах релігій потребує реформування, включно з підвищенням якісного рівня підготовки чиновників і належної кількості фахівців-професіоналів, відновлення регіональної структури державного органу у справах релігій та налагодження її взаємодії з центральним апаратом.

3. СОЦІАЛЬНА ТА БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Активізація соціальної та благодійної діяльності релігійних організацій для задоволення потреб постраждалих під час акцій протесту на Майдані, внутрішньо переміщених осіб з АР Крим і сходу України, забезпечення Збройних Сил України та надання гуманітарної допомоги мешканцям на підконтрольних сепаратистам територіях Донбасу загострили раніше існуючі проблеми нормативного регулювання благодійництва та гуманітарної допомоги [17].

Ліквідація наприкінці 2012 року Комісії з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України на користь Міністерства соціальної політики України, на думку релігійних організацій, суттєво ускладнила процес розмитнення гуманітарних вантажів і створила корупційні чинники. Складнощі виникають також з документуванням фактів

розподілу гуманітарної допомоги, персоніфікації отримувачів гуманітарної допомоги та вимогами щодо виконання функцій податкових агентів щодо них у певних випадках.

У якості заходів оперативного характеру дорученням Прем'єр-міністра України від 13 жовтня 2014 року № 102 на Міністерство соціальної політики покладено завдання:

«Вжити невідкладних заходів для прискорення оформлення вантажів з гуманітарною допомогою, що отримуються релігійними організаціями, для подальшого розподілу в районах проведення АТО та серед тимчасово переміщених осіб». Водночас Державній службі з надзвичайних ситуацій разом із Мінсоцполітики доручено «налагодити ефективну співпрацю з релігійними організаціями з питань, пов'язаних із соціальним забезпеченням тимчасово переміщених осіб» [18].

Крім цього, до нерівності умов діяльності релігійних організацій призводять такі законодавчі норми, коли парламент замість прийняття універсальної норми віддає на розсуд місцевих органів влади вирішення питань про зменшення ставок певних видів податків або тарифів на комунальні послуги.

Як приклад, згідно пункту 265.4.2 Податкового кодексу України місцеві ради можуть встановлювати додаткові пільги з запровадженого віднедавна податку на об'єкти житлової нерухомості, що перебувають у власності релігійних організацій. Однак у той час, коли Київська міська рада у рішенні від 03.07.2014 року відмовила всім релігійним організаціям у будь-якому послабленні податкового тягаря на житлову нерухомість (гуртожитки семінарій, монастирі тощо), Мукачівська міська рада Закарпатської області у рішенні від 26.12.2013 року № 1018 затвердила перелік з 4-х релігійних організацій – дієцезія, парафія, жіночий монастир РКЦ та монастир УПЦ (МП), які звільнені від сплати податку на нерухоме майно. водночас, Богодухівська міська рада Харківської області у рішенні від 31.01.2014 року № 1752-УІ ухвалила звільнити усі релігійні організації стовідсотково від сплати цього податку.

Таким чином, у деяких містах і селах релігійні організації можуть скористатися зменшенням податкового тягаря чи комунальних тарифів, а в інших – змушені платити на рівні з комерційними структурами. Порушенням рівності релігійних організацій можна вважати випадки, коли органи місцевого самоврядування встановлюють податкові чи тарифні знижки лише для деяких релігійних організацій, а не для всіх.

4. АЛЬТЕРНАТИВНА (НЕВІЙСЬКОВА) СЛУЖБА

Розпочата у березні 2014 року, вперше в історії України, мобілізація військовозобов'язаних громадян засвідчила відсутність правового механізму забезпечення конституційної гарантії про заміну альтернативною (невійськовою) службою військового обов'язку, якщо його виконання суперечить релігійним переконанням громадянина (ч. 4 ст. 35 Конституції).

У статті 23 Закону України «про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначено категорії військовозобов'язаних осіб, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації. Серед них зазначені також «інші військовозобов'язані або окремі

категорії громадян у передбачених законами випадках». Проте на практиці Генеральний штаб Міноборони України та військові комісаріати вважали, що до таких випадків не відносяться ті, що передбачені Законом України «про альтернативну (невійськову) службу» [19].

Відтак, протягом 2014 року мали місце факти призову на військову службу у рамках мобілізації таких категорій віруючих громадян, які:

1. проходили раніше альтернативну (невійськову) службу, мали би бути знятими з військового обліку та звільнені від призову на військові збори відповідно до статті 24 Закону України «про альтернативну (невійськову) службу»;

2. набули релігійних переконань після проходження строкової військової служби, належать до діючих згідно із законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю, та подали у 7-денний термін заяву про звільнення від призову на військові збори відповідно до ч. 2 статті 9 Закону України «про альтернативну (невійськову) службу»;

3. є священнослужителями, які займають посаду в одній з зареєстрованих релігійних організацій, незважаючи на норму щодо звільнення їх від військових зборів у статті 30 Закону України «про військовий обов'язок і військову службу».

Представники Міноборони, Мін'юсту, Мінкультури та військові комісаріати пристали на позицію неможливості застосування норм Закону України «про альтернативну (невійськову) службу» навіть за принципом аналогії права. Посадовці розрізняли призов на мобілізацію та призов на військові збори як термінологічно різні поняття, хоча мобілізаційний призов у більшості випадків полягав саме у спрямуванні призовників на військові навчання з подальшим відправленням на військову службу.

У підсумку, практика порушення конституційного права віруючих громадян на альтернативну (невійськову) службу в умовах, коли військовий стан в Україні не було оголошено, пояснювалася урядовцями та військовим командуванням відсутністю законодавчого врегулювання цього питання в умовах мобілізації. При цьому Мінкультури України додало, що роботу із законодавчого врегулювання цього питання «передбачається здійснити після стабілізації суспільно-політичної ситуації в Україні» [20].

5. ДІЯЛЬНІСТЬ СВЯЩЕНИКІВ-КАПЕЛАНІВ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

2 липня 2014 року Кабінет Міністрів України видав розпорядження № 677-р про створення служби військового духовенства (капеланської служби) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі України. Відповідні положення доручено розробити Міністерству оборони, Міністерству внутрішніх справ та Адміністрації Державної прикордонної служби України. Зазначена ініціатива Уряду є кроком до нормативного упорядкування тої діяльності, яку протягом багатьох років священники-капелани здійснюють на добровільних засадах, шляхом впровадження позитивного світового досвіду задоволення релігійних потреб військовослужбовців.

Передбачається, що священнослужителі, які запропоновані релігійними організаціями та

успішно пройшли відбір, будуть працевлаштовані з укладенням відповідних трудових договорів у підрозділах Збройних Сил, Національної гвардії та Державної прикордонної служби та належати до персоналу цих військових формувань. Ініціативу з розробки положення про капеланську службу взяло на себе Міністерство оборони України, яке залучило до відповідної робочої групи також представників зацікавлених церков і релігійних організацій, Нацгвардії та експертів Інституту релігійної свободи.

29 серпня Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України, що складається з представників 7 церков і релігійних організацій, схвалила розроблений проект Положення про службу військового духовенства (капеланства) у Збройних Силах України. Очікується, що найближчими часом це Положення буде затверджене Міністерством оборони України після проходження необхідних відомчих погоджень.

Основним завданням військових священиків-капеланів буде забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців і резервістів Збройних Сил, Національної гвардії та Державної прикордонної служби. Відповідно до орієнтовних розрахунків для душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України потрібно до 180 військових священиків (капеланів), з якими планується укласти трудові контракти. Також проект положення передбачає залучення позаштатних священиків для задоволення релігійних потреб військових [21].

На думку експертів, з одного боку, релігійні потреби військовослужбовців (особливо тих, що перебувають у зоні АТО) можуть бути забезпечені шляхом призначення у відповідний підрозділ капелана. З іншого боку, відсутність міцної світської традиції в Україні створює ризик порушення прав тих військовослужбовців, які опиняться у релігійній меншості або взагалі є релігійно байдужими. Зокрема, йдеться про загрозу тиску на таких осіб з боку командирського складу (подібний випадок розглядався Страсбурзьким судом у справі «Ларіссіс та інші проти Греції» 1998 р.) або зловживань з боку самих капеланів. Тому урядовим структурам та зацікавленим релігійним організаціям слід відслідковувати особливості конституювання капеланської служби в Україні, щоб військове командування та капелани дотримувалися задекларованих у проекті положення принципів заборони прозелітизму, поваги до релігійних або атеїстичних переконань кожного військовослужбовця, добровільності надання душпастирської опіки.

Доцільним також видається врегулювання діяльності капеланів у різних сферах суспільного життя (військові формування, місця позбавлення волі, медичні заклади) шляхом ухвалення окремого закону або змін до існуючого законодавства. Це пов'язано з тим, що по багатьох питаннях функціонування капеланської служби бракує законодавчої основи для ухвалення підзаконних або відомчих актів. У цьому контексті корисними є напрацювання законопроекту № 3143 «про внесення змін до деяких законів України» (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах), який не дійшов до розгляду Верховною Радою VII скликання.

5. ДУХОВНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ТА РЕЛІГІЙНЕ ВИХОВАННЯ

1 липня 2014 року парламент ухвалив нову редакцію Закону України «про вищу освіту»,

який змінив відношення до ролі релігійних організацій в освітньому процесі, залишивши у минулому радянські атеїстичні підходи [22]. Можливість державного визнання дипломів вищих духовних навчальних закладів вирішує проблему зрівняння в соціальних правах їх студентів, випускників, наукових і науково-педагогічних працівників.

Стаття 3 Закону відкриває можливість для релігійних організацій брати участь у процесі наданні вищої освіти в частині функціонування вищих духовних навчальних закладів. У питаннях управління вищим духовним навчальним закладом статті 13, 42, 44 Закону логічно відсилають до особливостей, передбачених Законом України «про свободу совісті та релігійні організації».

Новаціями є положення статті 24 нової редакції Закону, які передбачають можливість ліцензування вищих духовних навчальних закладів, які бажають вносити інформацію про видані ними власні дипломи про вищу освіту до Єдиної державної електронної бази з питань освіти. При цьому вищі духовні навчальні заклади, які бажають видавати дипломи державного зразка, отримали право пройти процедуру акредитації освітньої програми.

Прикінцеві та перехідні положення Закону про вищу освіту прирівняли до документів державного зразка дипломи про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання викладачів (педагогічних і науково-педагогічних працівників) і членів спеціалізованої вченої ради, видані вищими духовними навчальними закладами, які пройшли в установленому законодавством порядку процедури ліцензування та акредитації освітньої програми за спеціальністю «Богослов'я». Передбачена можливість створення та діяльності аспірантури, докторантури, власної спеціалізованої вченої ради за галуззю знань «Богослов'я».

Закон передбачає, що із залученням представників релігійних організацій будуть прийняті нові нормативно-правові акти та внесені зміни до чинних з метою правового та інституційного забезпечення зазначених новацій. Такі зміни можна дійсно вважати проривом у сфері законодавчого врегулювання розвитку богословської освіти та науки в Україні, функціонування духовних навчальних закладів та державного визнання дипломів їх випускників.

Водночас, Верховна Рада VII скликання залишила без уваги законопроект № 2051 щодо надання релігійним організаціям права засновувати загальноосвітні та інші навчальні заклади державного стандарту освіти, незважаючи на його підтримку Всеукраїнською радою Церков і релігійних організацій. Існуюче нині законодавство фактично, з одного боку, дискримінує релігійні організації порівняно з іншими юридичними особами (громадськими об'єднаннями, благодійними організаціями, комерційними організаціями), які мають таке право. З іншого боку, залишається без правового механізму реалізації гарантована міжнародними документами свобода батьків забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань, зокрема у релігійних школах і дошкільних закладах, діяльність яких широко поширена в демократичних країнах Європи [23].

7. РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Кабінету Міністрів України доручити Міністерству юстиції України разом із Міністерством культури України розробити стратегію захисту та відновлення порушених прав на свободу совісті та віросповідання на тимчасово окупованій території АР Крим та в зоні проведення АТО на сході України, яка повинна включати практичні заходи і рекомендації для українських громадян та релігійних організацій щодо методології документування порушень і завданих збитків, оформлення заяв до міжнародних інституцій та моніторингових місій, підготовки позовів до Європейського Суду з прав людини.
2. Верховній Раді України прийняти у якості закону проект Концепції державно-конфесійних відносин України, схвалений Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій.
3. Кабінету Міністрів України доручити профільним міністерствам із залученням Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій розробити та підготувати для розгляду Верховною Радою України законопроекти щодо таких законодавчих змін:
 - 1) про спрощення набуття статусу юридичної особи для релігійних організацій шляхом запровадження принципу «єдиного вікна»;
 - 2) про заміну антиконституційних положень норми ч. 5 статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо вимоги отримання дозволів для організації публічних мирних зібрань релігійного характеру за 10 днів до бажаної дати іншими положеннями, які будуть відповідати статті 39 Конституції України та загальній практиці проведення мирних зібрань іншими інститутами громадянського суспільства;
 - 3) скоротити перелік контролюючих органів, визначений у статті 29 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», та покласти функції державного контролю за додержанням законодавства про свободу совісті та релігійні організації на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, Раду міністрів АР Крим та обласні, Київську і Севастопольську міські державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.
4. Кабінету Міністрів України реформувати систему державних органів у справах релігій, що має передбачати відновлення центрального органу виконавчої влади у справах релігій і національностей та його регіональної структури, налагодження взаємодії між регіональними підрозділами та центральним апаратом цього органу, а також підвищення якісного рівня підготовки чиновників і належної кількості фахівців-професіоналів. При цьому доречно поширити компетенцію центрального органу виконавчої влади у справах релігій на прийняття рішень щодо визнання гуманітарною допомогою відповідних вантажів, що отримують релігійні організації в рамках своєї соціальної та благодійної діяльності.
5. Органам місцевого самоврядування дотримуватись такого підходу у нормотворчій діяльності, який би забезпечував рівність умов діяльності для усіх релігійних організацій без надання преференцій лише окремим конфесіям, зокрема під час ухвалення рішень про встановлення знижених податкових ставок та комунальних тарифів.
6. Кабінету Міністрів України доручити Міністерству культури України разом із

Міністерством оборони України із залученням Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій розробити та підготувати для розгляду Верховною Радою України проект закону про забезпечення права громадян України на заміну альтернативною (невійськовою) службою військового обов'язку в умовах мобілізації та/або військового стану, якщо його виконання суперечить релігійним або іншим переконанням громадянина.

7. Кабінету Міністрів України доручити Міністерству оборони України, Міністерству внутрішніх справ України та Адміністрації Державної прикордонної служби України із залученням Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій розробити та підготувати для розгляду Верховною Радою України проект закону щодо запровадження інституту військового духовенства (капеланської служби) у військових та правоохоронних органах.

Максим ВАСІН , виконавчий директор Інституту релігійної свободи

Посилання на джерела:

1. Розділ підготовлений М. Васіним, виконавчим директором Інституту релігійної свободи. Подяка у підготовці цього розділу таким експертам: Дмитро Вовк, Віталій Грень, Олександр Заєць, Юрій Решетников, Олександр Саган та таким організаціям: Інститут релігійної свободи, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України.

2. 2013 рік був несприятливим для розвитку Церков та релігійної діяльності – статистика: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1407:1&catid=34:ua&Itemid=61&lang=uk

3. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2014 року

(Форма 1), затверджений Наказом Міністерства культури України від 19.03.2014 року № 167: <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2014/55893/>

4. Концепція державно-конфесійних відносин України (проект) // Журнал «Національна безпека і оборона». – № 8 (92). – К., 2007: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD92_ukr.pdf

Розроблена Інститутом законодавчих передбачень і правової експертизи, доопрацьована Центром Разумкова за участі представників релігійних організацій, експертів, парламентарів.

5. Збірник «Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка»: <http://tomainstytut.org/news/prezentaciya-knigi-majdan-i-cerkva>

6. Встреча в Осло: діалог вместо пропаганды: <http://mvasin.org.ua/2014/10/916>

7. Мінкультури вважає порушенням закону молитви і релігійні обряди Церков на Євромайдані: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1318:1&catid=34:ua&Itemid=61&lang=uk

8. Експерт: з юридичного боку позиція Мінкультури щодо УГКЦ має суттєві вади: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/comments/54913/

9. Відкритий лист громадських організацій та активістів до Президента України В.Ф. Януковича щодо необхідності вето закону про проект № 10221 задля недопущення обмеження свободи віросповідання в Україні: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1140:1&catid=50:zv&Itemid=78&lang=uk

10. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» від

16.01.2014 року № 721-VII: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/721-18>

11. Закон України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 28.01.2014 року № 732-VII: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/732-18>

12. Управляющий делами УПЦ митрополит Антоний: Мы слышим неприкрытые призывы к агрессии в адрес канонического православия: <http://news.church.ua/2014/10/13/upravlyayushhij-delami-upc-mitropolit-antonij-my-slyshim-neprikrytye-prizyvy-k-agressii-v-adres-kanonicheskogo-pravoslaviya/>

13. Владика Євстратій про єднання Церков і руку Москви: <http://www.cerkva.info/uk/news/visti/5802-vysokyval.html>

14. Яценюк доручив міністрам активніше співпрацювати з Церквами у соціальній сфері: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1471:1&catid=34:ua&Itemid=61&lang=uk

15. На Рівненщині історична подія: різні конфесії підписали Меморандум про Українську помісну церкву. Московський патріархат засудив агресію Росії: http://www.rivnepost.rv.ua/lenta_msgshow.php?id=56002

16. Мін'юст погодився з пропозиціями Всеукраїнської Ради Церков щодо законодавчих змін: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1076:1&catid=34:ua&Itemid=61&lang=uk

17. Уряд ускладнив ввезення гуманітарної допомоги в Україну, зокрема на адресу церков: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1198:1&catid=34:ua&Itemid=61&lang=uk

18. Яценюк доручив міністрам активніше співпрацювати з Церквами у соціальній сфері:

https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1471:1&catid=34:ua&Itemid=61&lang=uk

19. Про це зазначено у листі Генерального штабу Міністерства оборони України від 07.08.2014 року № 322/2/6735 у відповідь на звернення ГО «Інститут релігійної свободи».

20. Про це зазначено у листі Міністерства культури України від 11.08.2014 року № 2567/18/13-14 у відповідь на звернення Ради Євангельських Протестантських Церков України.

21. Рада при Міноборони схвалила Положення про капеланську службу у Збройних Силах України: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1458:1&catid=34:ua&Itemid=61&lang=uk

22. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року № 1556-VII: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1390213931836990>

23. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Міжнародний документ ООН від 16.12.1966 р.: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043

Підписуйтеся на сторінку IPC в [Facebook](#) і [Twitter](#) – експертний погляд на законодавство і релігійне життя в Україні та світі.

Інститут релігійної свободи, Київ

www.irs.in.ua